

DOI 10.31651/2524-2660-2019-3-222-226

ORCID 0000-0002-6319-3829

ЯЦИНА Світлана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри початкової освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: svt.yatsina@gmail.com

УДК 378

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЛОЛОГІЇ

Статтю присвячено з'ясуванню таких важливих педагогічних понять, як сутність професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога, її структура та основні етапи підготовки доуніверситетського, університетського та післяуніверситетського періодів.

Проаналізовано праці з проблеми дослідження, уточнено дефініцію «професійні вміння майбутнього фахівця у галузі філології».

Конкретизовано основні види навчання студентів у закладах вищої освіти – професійної та кваліфікаційної підготовки.

Особливу увагу приділено характеристиці професійних функцій випускника філологічного фаху.

Установлено, що до структури професійної підготовки студентів університетського періоду залучають інваріантну й варіативну частини.

Ключові слова: майбутній учитель-філолог; професійна підготовка; професійні вміння, професійні функції, фаза університетського навчання.

Постановка проблеми. Проблема дослідження професійної підготовки майбутніх учителів у науковій літературі знайшла своє відображення повною мірою, однак в межах нашого дослідження, варто зупинитися на окремих її аспектах. Фахівця, якого готує сучасна вища школа, має характеризувати володіння високим рівнем професійної компетентності, творчим підходом до розв'язання фахових проблем, такими якостями, як мобільність професійного мислення, готовність швидко адаптуватися до впровадження інновацій у свою професійну діяльність, уміння співпрацювати з колегами, відчувати себе членом єдиної «ко-

манди», брати на себе відповідальність за прийняття професійних рішень, проявляти ініціативу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам проблеми професійної підготовки присвячено чимало наукових розвідок учених, зокрема дослідження О. Дубасенюк, С. Вітвицької, І. Ісаєва, О. Семенов, В. Сластьоніна, І. Зязюна, Є. Шиянова. Питання професійної підготовки майбутніх учителів - філологів перебували в центрі уваги О. Земки, В. Коваль, О. Дуплійчук, О. Семенов, І. Соколової та ін.

Метою дослідження є з'ясувати сутність, структуру професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі філології та встановити етапи їх формування.

Методи дослідження. Теоретичне вивчення літератури з проблеми дослідження, аналіз, синтез, моделювання.

Завдання. З'ясувати сутність професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі філології; виявити структуру професійної підготовки студентів; визначити етапи професійної підготовки майбутніх вчителів-філологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасного вчителя-філолога слід розглядати як компетентнісного фахівця, що має психолого-педагогічну, ґрунтовну професійну фахову та методичну підготовку.

У контексті педагогічного тлумачення терміна «підготовка» словник подає як

«діяльність, спрямована на навчання, надання необхідних знань» [1, с. 202].

В. Сластьонін пропонує розмежувати три фази у професійній підготовці особистості: доуніверситетська, університетська й постуніверситетська [2]. Доуніверситетська підготовка становить собою систему заходів, пов'язаних з профорієнтаційною роботою серед випускників середньої загальноосвітньої школи. Друга фаза (університетський період) – це навчання у вищих навчальних закладах, а постуніверситетська – є безпосередньо професійною діяльністю з постійним удосконаленням кваліфікації в системі післядипломної освіти.

В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов стверджують, що в системі університетської професійної підготовки студенти здобувають базову й повну вищу освіту [3, с. 47–49]. Базова освіта складається з двох рівнів. *Перший рівень* – загальна вища освіта досягається оволодінням освітньо-професійних програм протягом перших двох років навчання. *Другий рівень* розрахований на два роки навчання й реалізує освітньо-професійні програми з одного предметного напрямку. Обидва ці рівні забезпечують студентам базову освіту, після складання державних іспитів вони отримують диплом бакалавра, що свідчить про завершення базової освіти і дають студенту право продовжувати навчання з метою отримання повної педагогічної освіти. Повна вища педагогічна освіта пов'язана з продовженням навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнем «Магістр» (1–1,5 роки навчання). Зміст професійної підготовки майбутніх учителів, на думку вчених, складається з трьох блоків: загальнокультурного, психолого-педагогічного й предметного [Там само].

Т. Пушкар професійну підготовку майбутнього фахівця теж відносить до системи неперервної освіти, складниками якої є допрофесійна підготовка, професійна підготовка, післявузівська освіта, перепідготовка й підвищення кваліфікації, неформальна освіта [4].

Насамперед нас цікавить друга фаза професійної підготовки фахівця, що припадає на термін його навчання у вищих навчальних закладах. Аналіз наукових джерел показує, що більшість учених розглядає університетський період професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей невід'ємним складником загальнопедагогічної підготовки, яка ґрунтується на процесі отримання певної системи знань (В. Сластьонін). Або ж це система взаємопов'язаних і взаємо-

узгоджених її складників теоретичної і практичної підготовки з суспільних наук, педагогічних, психологічних, спеціальних дисциплін та методики навчання фахових предметів (О. Орлов).

Університетський період професійної підготовки майбутніх фахівців теж може поділятися на кілька етапів. Аналізуючи різні підходи до створення механізму ефективності професійної підготовки майбутніх учителів у межах університетського навчання студентської молоді, виокремлюємо такі етапи:

1) стратегічне планування навчального процесу у вищій школі, що визначається галузевими стандартами вищої професійної освіти;

2) власне організації навчального процесу, яка здійснюється в органічному поєднанні загального, специфічного й індивідуального компонентів;

3) реалізація навчальних планів зі спеціальності, що забезпечується добром й ефективним запровадженням інноваційних педагогічних технологій навчання;

4) здійснення моніторингу результативності професійної підготовки майбутніх учителів, що характеризується професіоналізмом студентів, професійною компетентністю, мобільністю, готовністю задовільнити вимоги сучасного ринку освітніх послуг.

«Енциклопедія освіти» професійну підготовку визначає як комплекс спеціальних знань, умінь, навичок, трудового досвіду і норм поведінки, які в сукупності забезпечують успішну професійну діяльність, а також як процес засвоєння спеціальних знань і вмінь [5, с. 347].

Готовність педагога до педагогічної діяльності потребує ґрунтовної підготовленості. А. Ліненко звертає увагу, що готовність до педагогічної діяльності включає такі етапи: профорієнтацію, професійний відбір, доуніверситетська підготовка, навчання в педагогічному вищому навчальному закладі та професійна адаптація. Готовність до педагогічної діяльності, на думку науковця, має складатися з професійної свідомості, ставлення до діяльності, мотиви, знання про навчальний предмет та способи діяльності, умінь й навички практичного втілення цих способів, професійно значущі якості особистості (професійна компетентність, емоційна стабільність, доміантність, динамізм особистості, цілеспрямованість, експресивність тощо) [6, с. 226–230].

О. Семенов під професійною підготовкою майбутніх учителів – філологів розуміє узгодженість психологічних і мора-

льних якостей особистості, знань, умінь, навичок, оволодіння якими уможливає словесникам викладати відповідні предмети в загальноосвітніх закладах різних типів [7, с. 28].

Як зазначає І. Соколова, провідною ідеєю професійної підготовки студентів у ВНЗ є положення про системну цілісність і процесуальну неперервність процесу навчання в органічному поєднанні загального, особливого, індивідуального та специфічно-предметного [8, с. 103]. Автор пояснює, що з позицій загального професійна підготовка студентів-філологів розглядається в контексті неперервної освіти, що зумовлено історичним розвитком суспільства з урахуванням сучасних тенденцій вітчизняного й світового досвіду. За рівнем особливого слід акцентувати увагу на специфіку професійної підготовки вчителя-філолога, що передбачається освітньою галуззю «Гуманітарні науки» та напрямками підготовки студентів-філологів (філологія, педагогічна освіта, освітньо-кваліфікаційними рівнями «Бакалавр», «Магістр»). Під кутом зору специфічно-предметного професійна підготовка майбутнього вчителя-словесника означає врахування у змісті навчання, організаційних формах, методах і технологіях особливостей майбутньої педагогічної діяльності. Феномен «індивідуальна» у цьому контексті означає створення у вищій школі стимулів професійного зростання студентів через запровадження ефективних педагогічних технологій, педагогічного моніторингу якості виконання освітньо-кваліфікаційних програм підготовки [Там само, с. 105].

На думку О. Дуплійчук, студент ЗВО отримує два види підготовки: *професійну* і *кваліфікаційну*, у наслідок чого він, з одного боку, стає педагогом, а з іншого, за фахом – учителем-предметником. Зробивши докладний аналіз педагогічної літератури, учена дійшла висновку, що професійна підготовка, що здійснюється в період університетського навчання, має свою структуру. Скажімо, що стосується підготовки майбутніх учителів-філологів, то її структура складається з таких компонентів, як *інваріантного*, до якого належить теоретико-методологічна, психолого-педагогічна та науково-дослідницька підготовка, та *варіативного*, що містить спеціальну підготовку [9]. Автор наголошує на тому, що професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога є сукупністю інваріантної й варіативної її частин. Серед них обов'язкова *інваріантна*, що містить фундаментальні знан-

ня з філософських, методологічних, психолого-педагогічних дисциплін, технологічні знання та професійні вміння. *Варіативна* частина становить сукупність знань і умінь з власного профілю професійної підготовки студента, його особистих інтересів та нахилів.

У структурі професійної підготовки студента будь-якого профілю інваріантна частина є стандартним мінімумом, що представлено органічною єдністю теоретико-методологічних, педагогічних, психологічних дисциплін і науково-дослідницькою діяльністю.

Теоретико-методологічна підготовка майбутнього вчителя передбачає оволодіння ним такими компонентами освіти: базовим компонентом знань, умінь і навичок; навчально-професійними, пізнавальними вміннями загального характеру, світоглядними знаннями та якостями особистості. У ході теоретико-методологічної підготовки студенти здобувають теоретичні знання педагогічної професії, засвоюють теоретичні знання майбутньої своєї професії, поняття й категорії професійної спрямованості.

За В. Карєвським, В. Сластьоніним, *психолого-педагогічна підготовка* називається ядром професійної підготовки майбутнього фахівця, у тому числі й учителя-філолога, вона спрямована на розвиток педагогічної самосвідомості, творчої самодіяльності, що проявляється у способах аналізу, проектування, моделювання й рефлексії власної педагогічної діяльності.

Науково-дослідницька підготовка майбутнього вчителя-словесника означає набуття ним науково обґрунтованого уявлення про професійну компетентність, про методику навчання української мови і літератури, про мету, методи й засоби вивчення філологічних дисциплін, їхній дослідницький апарат і зв'язок з іншими суміжними предметами.

Ураховуючи те, що протягом останніх десятиліть посилюється увага до дослідницької діяльності учнів як творчого процесу, майбутній учитель-філолог під час навчання у ЗВО має сам оволодіти комплексом дослідницьких умінь для того, щоб на належному рівні навчити своїх учнів продовжити наукові дослідження.

Варіативна ж є змінною частиною професійної підготовки студентів ЗВО, в її основі знаходиться спеціальна підготовка, що здійснюється з урахуванням особливостей наукового профілю, зокрема філологічного. Однак спеціальна підготовка є ефективною, якщо вона реалізуєть-

ся в тісному зв'язку з базовою та спеціалізованою предметною підготовкою.

Отже, одним із важливих стратегічних завдань професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога виступає підготовка компетентного фахівця, який на високому рівні володіє інваріантними (базовими) загальнопедагогічними знаннями й уміннями та варіативними (спеціальними), тобто предметними знаннями й уміннями з дисциплін, які в майбутньому сам буде викладати. Однак, як на цьому наголошує О. Семенов, актуальною проблемою професійної підготовки вчителя-словесника залишається взаємозв'язок між теоретичною й практичною частинами підготовки, між навчальною й науково-дослідницькою діяльністю, «наявний перекоп предметної підготовки в бік психолого-педагогічної, існує роз'єднаність між навчальними дисциплінами» [7].

Т. Донченко акцентує увагу на тому, що в системі професійної підготовки вчителя-словесника чільне місце посідає педагогічна практика, яка сприяє закріпленню, поглибленню та синтезуванню психолого-педагогічних, методичних і мовних, мовленнєвих і літературознавчих знань і набутих первинних умінь безпосередньо в школі у процесі їх практичного застосування. У школі, як вважає автор, у ході педагогічної практики формуються й розвиваються й дослідницькі вміння студентів [10, с. 215].

Ураховуючи специфіку педагогічної діяльності вчителя української мови і літератури, учені-педагоги виділяють у своїх дослідженнях основні *професійні функції*, до яких залучають *професійну, соціальну, творчу, особистісну*. Як свідчать наукові джерела, майбутній учитель-філолог має володіти такими необхідними професійними якостями, як професіоналізм, організаторські здібності, висока моральність, нахили до творчості, інтелігентність, толерантність, відповідальність, відданість професії, соціальна спрямованість, майстерне володіння словом. Ці перераховані якісні характеристики повною мірою підкреслюють головну місію вчителя-словесника, яка полягає в піднесенні авторитету рідної мови й культури української нації, виховання нової генерації громадян Української держави.

Аналіз наукової літератури з проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури свідчить про те, що у формуванні особистості студента-філолога знищуються

акценти з вузько-предметної підготовки на засвоєння ним соціальних цінностей, особистісних якостей майбутнього педагога. Це зумовлено активним упровадженням у навчальний процес вищої школи компетентнісного підходу. З огляду на це, професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога має розглядатися як динамічне соціальне утворення, у центрі якого знаходяться не лише професійні знання, уміння й навички, а й набутий професійний досвід особистості та соціальні цінності, що виробило суспільство протягом тривалого історичного розвитку.

З позицій нашого дослідження, вважаємо, що у процесі здійснення професійної підготовки студентів-філологів чільне місце посідає вироблення в них професійних умінь. Саме запровадження компетентнісного підходу сприяє звернути особливу увагу в ході професійної підготовки студентів на творчий й культурний аспект, що є результатом розвитку та освіченості випускника ЗВО. У зв'язку з цим професійна підготовка виступає водночас як засіб і ступінь творчого самовираження й самореалізації вчителя-словесника в різних видах своєї педагогічної діяльності та спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами. Головною метою університетського навчання є формування професійної компетентності студента, тобто оволодіння ним комплексом здатностей проводити на практиці професійно-когнітивну, організаторську, соціальну й регулятивну діяльність, а також особистісними якостями (цілеспрямованість, самостійність, креативність, ініціативність, постійне прагнення до саморозвитку й самовдосконалення, самоконтролю, соціальна відповідальність, громадянськість тощо). У складі професійної компетентності важливе місце посідають професійні вміння майбутнього вчителя-філолога.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури є важливим соціальним явищем. Вона здійснюється протягом всього свідомого життя особистості. Учені визначають кілька фаз (періодів) професійної підготовки *допрофесійна (доуніверситетська), професійна (університетська), післявузівська (постуніверситетська) освіта, підвищення кваліфікації вчителя в системі післядипломної освіти, неформальна освіта*. Подальшого

дослідження потребують з'ясування таких аспектів як психологічні особливості формування професійної підготовки майбутніх фахівців та побудови структурної моделі формування професійних умінь майбутніх фахівців у галузі філології.

Список бібліографічних посилань

- Соціально-педагогічний словник. За ред. В.В. Радула. Київ: ЕксОб, 2004. 304 с.
- Сластенин В. А. Некоторые методологические подходы к проблеме совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя. *Психолого-педагогическая подготовка учителя в вузе*. Полтава, 1992. С. 5–10.
- Сластенин В. А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студ. высших педагогических учебных заведений. М.: Академия, 2002. 576 с.
- Пушкар Т.М. Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир: Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2016. 262 с.
- Енциклопедія освіти. Гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Специфіка професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи. *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.* За ред. З.Н.Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2005. 495 с.
- Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми, 2005. 404 с.
- Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: досвід реалізації освітніх програм. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2001. № 2. С. 102–107.
- Дуплійчук О.М. Сукупність професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога. URL: eprints.zu.edu.ua
- Донченко Т.К. Педагогічна практика в системі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника. URL: gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk

References

- Social-Pedagogical Dictionary (2004). In V.V. Radul (Ed.). Kyiv: EksOb. 304 p.
- Slastenin, V.A. (1992). Some Methodological Approaches to the Problem of Improving Psychological and Pedagogical Education of a Teacher. *Psychological and Pedagogical Education of a Teacher at a Higher School*. Poltava. 5–10.
- Slastenin, V.A., Isaiev, I.F., Shyanov, Ye.N. Pedagogics: Textbook for Students of Higher Pedagogical Schools. In V.A. Slastenin (Ed.). Moscow: Akademiya, 2002. 576 p.
- Pushkar, T.M. (2016). Forming of Preparedness of Future Teachers of Philological Specialities to Interpersonal Cooperation by Means of Communicative Technologies. (PhD Dissertation in Pedagogy). *Thesis*. Zhytomyr: Zhytomyr I. Franko State University. 262 p.
- Education Encyclopedia (2008). In V.H. Kremen (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 p.
- Linenko, A.F. (2005). Special Character of Professional and Pedagogical Activity of a Higher School Teacher. *Higher School Pedagogics: Textbook*. In Z.N. Kurliand (Ed.). Kyiv: Znannia. 495 p.
- Semenoh, O.M. (2005). Professional Training of Future Teachers of Ukrainian Language and Literature: Monograph. Sumy, 2005. 404 p.
- Sokolova, I.V. (2001). Professional Training of a Future Philology Teacher in Two Specialities: Experience in Implementing Educational Programs. *Scientific Treasury of Education in Donetsk Region*. № 2. 102–107.
- Dupliichuk, O.M. The Set of Professional and Pedagogical Training of a Future Philology Teacher. Retrieved from eprints.zu.edu.ua
- Donchenko, T.K. Pedagogical Practice in the System of Professional Training of a Future Language Teacher. Retrieved from gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk

YATSYNA Svitlana,

PhD in Pedagogy, Teacher of Primary Education Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

ESSENCE, STRUCTURE AND STAGES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHILOLOGY

Summary. The article focuses on the following pedagogical notions: the essence of professional training of a future Philology teacher, its structure and the main training stages of pre-university, university and post-university periods. The works on the research problem are analyzed; the definition of professional skills of a specialist in the field of philology is clarified. Two types of students' training at higher schools, particularly, profession and qualification training are specified. Particular attention is paid to the professional functions of Philology graduate. It is established that invariant and variant parts are included in the structure of professional training of university students.

The goal of the research is to find out the essence and structure of professional training of future specialists in the field of Philology and to determine the stages of their formation.

Research Methods. Theoretical study of the literature on the research problem, analysis, synthesis, modelling.

Results. On the basis of the study of psychological and pedagogical literature, analysis and synthesis of the collected material, structure modeling of professional training of a future specialist in the field of philology during university study was carried out. The stages and phases of professional training of Philology students were

specified. Professional functions of a future Philology teacher were determined; a number of a graduate's important skills formed during the study at the university and the pedagogical practice at secondary school were found.

Conclusions. Thus, professional training of future teachers of Ukrainian language and literature is an important social phenomenon. It is carried out throughout the conscious life of an individual. Scientists determine some phases (periods) of professional training: pre-professional (pre-university), professional (university), post-university education, advanced training of a teacher in the system of postgraduate education, non-formal education. Further studies need to clarify the following aspects: psychological features of forming professional training of future specialists and the construction of a structural model for the formation of professional skills of future specialists in the field of Philology.

Keywords: future philology teacher; professional training; professional skills, professional functions, university education phase.

Одержано редакцією 12.08.2019
Прийнято до публікації 03.09.2019